

Ακαδημαϊκοί, Διανοούμενοι και Κριτική Παιδαγωγική

Παρά τις πολυάριθμες αναλύσεις και την πλούσια και αξιόλογη βιβλιογραφία σχετικά με το ρόλο των διανοούμενων¹, η παιδαγωγική τους διάσταση δεν έχει διερευνηθεί ικανοποιητικά, ειδικά μέσα στο πλαίσιο μιας ριζοσπαστικής, απελευθερωτικής, δημοκρατικής παιδείας². Με βάση αυτή τη διαπίστωση, στην παρούσα εργασία πραγματεύομαι το ρόλο των διανοούμενων στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες, μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο της κριτικής παιδαγωγικής και αναζητώ τα σημεία συμβολής αυτής της θεωρίας στον προσδιορισμό της έννοιας του διανοούμενου, καθώς αυτός διαρθρώνεται σε τρία επίπεδα: α) στη δημόσια φύση της εργασίας του και άρα στον αναπόφευκτα παρεμβατικό του ρόλο στη δημόσια σφαίρα β) στον ερασιτεχνισμό και άρα στην άρνηση του επαγγελματισμού και, κατά προέκταση, στην ανεύρεση και στον επαναπροσδιορισμό μιας γλώσσας κριτικής αμφισβήτησης και προοπτικής και τέλος γ) στον παιδαγωγικό του ρόλο. Το έργο των διανοούμενων είναι πολιτικό με την έννοια της παρέμβασης και άρα, κατ' ανάγκη, παιδαγωγικό, στο βαθμό που η παιδαγωγική αποτελεί πάντα μια παρεμβατική πράξη, μια μορφή ακαδημαϊκής εργασίας, μια πολιτική και ηθική πρακτική.

Νεοφιλελευθερισμός και Διανοούμενοι

«Το να επιτρέψουμε στο μηχανισμό της αγοράς να κατευθύνει την τύχη της ανθρωπότητας και του φυσικού μας περιβαλλόντος θα είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή της κοινωνίας. Οι άνθρωποι, απογυμνωμένοι από το προστατευτικό κάλυμμα των πολιτισμικών θεσμών, θα αφανίζονταν από τις συνέπειες της κοινωνικής εξάρθρωσης. Θα πέθαιναν ως θύματα της οξείας κοινωνικής μετατόπισης, μέσα από τη διαφθορά, τη διαστροφή, το έγκλημα και την πείνα».

Karl Polanyi, *The Great Transformation*³

Το 1944 ο Karl Polanyi έκανε την παραπάνω προφητική δήλωση στο βιβλίο του «Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός». Δυστυχώς, πάνω απο 60 χρόνια μετά από τις διεισδυτικές παρατηρήσεις του Polanyi, η πραγματικότητα επαληθεύει τα λεγόμενά του. Ζούμε σε μια εποχή που κυριαρχεί η «οικονομία της αγοράς», η οποία με τη σειρά της έχει δημιουργήσει μια «κοινωνία της αγοράς» που μαστίζεται από μια σειρά προβλημάτων. Και ενώ αυτή η διαπίστωση φυσικά ισχύει πέρα για πέρα για τις βιομηχανικά αναπτυγμένες κοινωνίες (όπως η Αμερικανική), δεν είναι πολύ μακριά από την πραγματικότητα προς την οποία οδεύουν οι περισσότερες κοινωνίες σήμερα σε παγκόσμια κλίμακα. Σε αυτή τη νέα «κοινωνία της αγοράς», οι λειτουργίες του κράτους έχουν συρρικνωθεί και επαναπροσδιοριστεί, τα καταναλωτικά αγαθά έχουν αντικαταστήσει τα δημόσια αγαθά και ο διάλογος για τα κοινωνικά θέματα εξαλείφεται, καθώς η έννοια της πολιτικής σταδιακά απο-πολιτικοποιείται. Η έννοια της πολιτικής γίνεται όλο και περισσότερο ξένη σε σχέση με τις ζωές των ανθρώπων και για τους περισσότερους συμπυκνώνεται στην πράξη της ψηφοφορίας κάθε τέσσερα χρόνια. Αυτό που παρατηρείται στο δυτικό κόσμο είναι ένας νέος τύπος ανθρώπου, ο οποίος «δεν είναι ο τύπος ατόμου μιας δημοκρατικής κοινωνίας, στα πλαίσια της οποίας μπορεί να αγωνιστεί για περισσότερη ελευθερία, αλλά ένας ιδιωτικοποιημένος τύπος (individuel privatisé), κλεισμένος στο στενό, προσωπικό του περιβάλλον, που έχει γίνει κυνικός πλέον σε σχέση με την πολιτική»⁴. Οι νεοφιλελεύθερες πρακτικές στο οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο έχουν στερήσει από την πολιτική τη ζωτικότητα και τη δύναμή της και την έχουν μετατρέψει σε μια αρένα, όπου θριαμβεύει το επιχειρηματικό 'εγώ' ως ένα προκαθορισμένο και αυτόνομο υποκείμενο. Συνέπεια όλων αυτών είναι και η παρούσα «κρίση της κριτικής», στο πλαίσιο της οποίας οι εναλλακτικές εξηγήσεις περιθωριοποιούνται, ενώ η οποιαδήποτε κριτική φιμώνεται. Η γενική έλλειψη προβληματισμού και αμφισβήτησης μπορεί να θεωρηθεί ως ένα άμεσο προϊόν της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας, η οποία έχει καταφέρει να κατασκευάσει έναν πανίσχυρο μύθο σε σχέση με τον ίδιο της τον εαυτό, έναν μύθο που δύσκολα αμφισβητείται. Επιπλέον, έχει αναπτύξει πολύ συγκεκριμένες πρακτικές λόγου (discourse), μέσα από τις οποίες εκφράζεται και εφαρμόζει τις πολιτικές της. Κατά μια έννοια, έχει αποκτήσει τη συμβολική δύναμη να υπερβαίνει την ίδια την ιστορία στο βαθμό που έχει καταφέρει σταδιακά να αποδυναμώσει τα πιο καίρια ερωτήματα του καιρού μας. Η ελευθερία των αγορών έχει γίνει ταυτόσημη με την οικονομική, κοινωνική και ατομική ευημερία, ακόμη και στη συνείδηση των πιο καταπιεσμένων τάξεων που υφίστανται τις καταστροφικές συνέπειες της νεοφιλελεύθερης τάξης πραγμάτων. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία εμφανίζεται να παρέχει απαντήσεις για έννοιες και ιδέες που θα έπρεπε να παραμένουν συνεχώς ανοιχτές και πάντα να αμφισβητούνται και να επαναπροσδιορίζονται, αν φυσικά στόχος μας είναι να συνεισφέρουμε σε μια ζωντανή πολιτική κουλτούρα και στη διαδικασία εκδημοκρατισμού της κοινωνίας. Η ψευδαίσθηση ότι

όλα τα ερωτήματα έχουν απαντηθεί, ότι δεν υπάρχουν έννοιες και ιδέες για τις οποίες αξίζει να αγωνιστεί κανείς καθώς και ότι δεν υπάρχει ανάγκη διαπραγματεύσεως, ανάλυσης και αμφισβήτησης των σημασιών/νοημάτων, στο βαθμό που οι ίδιες οι λέξεις έχουν τη δική τους αυτοτελή διάσταση, αποτελεί πραγματική απειλή για τη δημοκρατία και την πολιτική υπόσταση των πολιτών της. Όταν το 1997 το Forbes Magazine κυκλοφορούσε στην Αμερική με το σλόγκαν «Καπιταλιστές όλων των χωρών ενωθείτε» στο πρωτοσέλιδό του, λίγοι αντιλήφθηκαν την αρχή μιας ριζικής μεταστροφής στο δημόσιο λόγο που στερούσε στις έννοιες την ιστορική τους διάσταση και ακόμη λιγότεροι την αμφισβήτησαν⁵. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές έχουν επιτύχει αυτή την επίφαση διαφάνειας, της «φυσικότητας» και της αίσθησης του αναπόφευκτου μέσω ενός πανίσχυρου Λόγου καθολικότητας και αλήθειας. Σύμφωνα με τον Zygmunt Bauman, «αυτό που κάνει τη νεοφιλελεύθερη οπτική ριζικά διαφορετική από άλλες ιδεολογίες [...] είναι ακριβώς η έλλειψη αμφισβήτησης, η άνευ όρων παράδοσή της σε αυτό που θεωρείται ως η αδιάλλακτη και μη αναστρέψιμη λογική της κοινωνικής πραγματικότητας»⁶. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εμπορευματοποίησης, καταναλωτισμού και τεχνοκρατισμού, στο οποίο η γλώσσα της αμφισβήτησης σταδιακά περιθωριοποιείται και η γνώση μετατρέπεται σε εμπορικό αγαθό, είναι αναγκαίο να επαναπροσδιορίσουμε το ρόλο των ακαδημαϊκών. Πώς μπορούν να αντισταθούν στο νόμο της αγοράς και ως κριτικοί παιδαγωγοί να αγωνιστούν ενάντια στον κυνισμό και στην έλλειψη εναλλακτικών που προωθούν οι νεοφιλελεύθερες ιδεολογίες; Πώς μπορούν οι ακαδημαϊκοί ως δημόσιοι διανοούμενοι να αντισταθούν στον «επαγγελματισμό» της δουλειάς τους, όπως αυτός διαμορφώνεται στις σημερινές νεοφιλελεύθερες κοινωνίες; Ποιος είναι τελικά ο ρόλος αυτών των διανοούμενων που έχουν ως βάση τους τα ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης και ποιο είναι το πεδίο δράσης τους;

Αν και δεν περιορίζω την τάξη των διανοούμενων μονάχα στους ακαδημαϊκούς, στην παρούσα εργασία θα προσεγγίσω τη συγκεκριμένη κατηγορία σε μια περίοδο που η πολιτική ουδετερότητα (στα πλαίσια της οποίας η γνώση θεωρείται απλά ένα ουδέτερο όχημα της Αλήθειας), οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές εμπορευματοποίησης που εισχωρούν στην εκπαίδευση σε παγκόσμια κλίμακα καθώς και η επίθεση στη δημόσια παιδεία ως κοινωνικό αγαθό έχουν δημιουργήσει ένα πολύ επικίνδυνο και προβληματικό πεδίο σκέψης και δράσης. Μία άλλη σημαντική διάσταση που με απασχολεί έχει να κάνει με τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του ρόλου των διανοουμένων σε μια εποχή που οι στόχοι και τα οράματα του πανεπιστημίου επαναπροσδιορίζονται, με σκοπό να υπηρετήσουν την αγορά, τη στιγμή που η ανώτατη εκπαίδευση από χώρος διακίνησης γνώσεων, ιδεών, δημοκρατικών πρακτικών και έρευνας μετατρέπεται σε επιχείρηση. Θεωρώ ότι ο διανοούμενος, με την έννοια που τον αντιλαμβάνομαι εδώ, έχει απαραίτητα έναν παιδαγωγικό ρόλο και ότι κάθε παιδαγωγός οφείλει να είναι ταυτόχρονα διανοούμενος.

Ο διανοούμενος του Antonio Gramsci

Μία από τις πιο σημαντικές αναλύσεις που έχουν γίνει σχετικά με το ρόλο των διανοούμενων στο κοινωνικό γίνεσθαι ανήκει στον Antonio Gramsci. Σύμφωνα με τον Gramsci, ο καθένας είναι διανοούμενος χάρη στην ικανότητά του να σκέπτεται, αλλά ο καθένας δεν λειτουργεί ως διανοούμενος σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Συνεπώς, υπάρχουν ιστορικά διαμορφωμένες, εξειδικευμένες κατηγορίες για την άσκηση της πνευματικής λειτουργίας⁷. Αξίζει να μεταφέρω αυτούσιο το σκεπτικό του σε αυτό το σημείο:

Όταν κάποιος προσπαθεί να ξεχωρίσει τους «διανοούμενους» από τους «μη-διανοούμενους», στην πραγματικότητα αναφέρεται μόνο στην άμεση κοινωνική λειτουργία της επαγγελματικής κατηγορίας των διανοουμένων, δηλαδή, έχει στο νου του την κατεύθυνση προς την οποία μετράει η συγκεκριμένη επαγγελματική δραστηριότητα, είτε πρόκειται για πνευματική ανάπτυξη είτε για νευρομυϊκή προσπάθεια. Αυτό σημαίνει ότι, αν και κάποιος μπορεί να μιλά για διανοούμενους, ο ίδιος δεν μπορεί να μιλά για μη διανοούμενους, γιατί μη διανοούμενοι δεν υπάρχουν. Ωστόσο, ακόμη και η σχέση ανάμεσα στην πνευματική/διανοητική προσπάθεια του εγκεφάλου και στη νευρομυϊκή προσπάθεια δεν είναι πάντα η ίδια, ώστε υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα πνευματικής δραστηριότητας⁸.

Κατά τον Gramsci, δεν υπάρχει ανθρώπινη δραστηριότητα που να αποκλείει τη διανοητική/πνευματική συμμετοχή. Ο *homo faber* δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον *homo sapiens*. Κάθε άνθρωπος έξω από την επαγγελματική του δραστηριότητα έχει μια άποψη για τον κόσμο και διαφορετικά επίπεδα κριτικής σκέψης και κοινής λογικής, καθώς και μια συνειδητή γραμμή ηθικής συμπεριφοράς και άρα συνεισφέρει στη συντήρηση μιας αντίληψης του κόσμου ή και στην αλλαγή του, δηλαδή στη γέννηση νέων μορφών σκέψης. Αυτό συνιστά μια πνευματική δραστηριότητα. Σε αυτή τη βάση, ο καθένας είναι διανοούμενος, με την έννοια ότι ο καθένας έχει την ικανότητα να σκέπτεται και να συμμετέχει στη συγκεκριμένη κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα που ο ίδιος δημιουργεί. Σύμφωνα με τον Gramsci, ως διανοούμενος ορίζεται εκείνος, του οποίου η πρωταρχική λειτουργία μέσα σε μια κοινωνία είναι να οργανώνει, να διοικεί, να διευθύνει, να εκπαιδεύει ή να καθοδηγεί⁹. Μέσα σε αυτές τις μάλλον γενικές παραμέτρους, ο Gramsci αποδομεί την ιδέα ότι η «πνευματική ζωή» είναι προνόμιο συγκεκριμένων ατόμων ή/και συγκεκριμένων τάξεων. Συνεπώς, στο βαθμό που αφορά στην παιδαγωγική διάσταση του έργου των ακαδημαϊκών, είναι σημαντικό να αποδομηθεί η ιδέα που ορίζει τον ακαδημαϊκό διανοούμενο ως ένα πνευματικά ανώτερο ον, ως μια αυθεντία και μοναδική πηγή γνώσης και Αλήθειας. Αυτή η διαπίστωση συμπνέει με το χαρακτήρα και ρόλο του κριτικού παιδαγωγού. Στο πλαίσιο της κριτικής παι-

δαγωγικής, καταρρίπτεται η ιδέα του εκπαιδευτικού/παιδαγωγού ως κεντρικής φιγούρας και απόλυτης πηγής γνώσης στη μαθησιακή διαδικασία. Η διδασκαλία δεν είναι απλή μεταφορά γνώσεων, αλλά δημιουργία εκείνων των συνθηκών μέσα στις οποίες μπορεί να παραχθεί ή να κατασκευαστεί η γνώση¹⁰. Η σχέση ανάμεσα σε διδασκαλία και μάθηση είναι αμφίδρομη και διαμορφώνεται με διαλεκτικό τρόπο από εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους.

Στη δική μου θεώρηση, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από το σκεπτικό του Gramsci, αυτό που διαφοροποιεί τους ακαδημαϊκούς διανοούμενους είναι ο καταμερισμός εργασίας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δεν μπορούμε να περιορίσουμε την τάξη των διανοούμενων στους ακαδημαϊκούς, αλλά οφείλουμε να συμπεριλάβουμε και όλες/ους αυτές/ούς που με τον παρεμβατικό δημόσιο ρόλο τους προωθούν το όραμα μιας δημοκρατικής κοινωνίας άσχετα με τη θέση τους στο ταξικό σύστημα καταμερισμού εργασίας.

Ο Gramsci προτείνει το διαχωρισμό των διανοούμενων σε δύο κατηγορίες: στους παραδοσιακούς, οι οποίοι διαιωνίζουν το λειτούργημά τους από γενιά σε γενιά (δάσκαλοι, ιερείς, κλπ.) και στους οργανικούς, οι οποίοι μπορούν να ανήκουν στην κυρίαρχη ομάδα ή και σε καταπιεσμένες ομάδες. Οι συντηρητικοί οργανικοί διανοούμενοι αποτελούν συγκεκριμένη τάξη και προσδίδουν ομοιογένεια στην κυρίαρχη ομάδα, καθώς και γνώση σχετικά με τη λειτουργία της, όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και σε κοινωνικό και ιστορικό. Σε αυτό το σημείο, ωστόσο, κάνει έναν πολύ σημαντικό διαχωρισμό. Σημειώνει ότι όταν ο οργανικός διανοούμενος προέρχεται από κατώτερες τάξεις, αντιμετωπίζει ένα ιστορικό εμπόδιο: τον καταμερισμό εργασίας της ταξικής κοινωνίας που ξεχωρίζει χειρωνακτες από «πνευματικούς» εργάτες και, κατά βάση, διαφυλάσσει τις πνευματικές λειτουργίες (που είναι λειτουργίες κυριαρχίας) για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που αυτοαναπαράγονται μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο, ο χαρακτήρας του οργανικού διανοούμενου, είτε προέρχεται από την κυρίαρχη είτε από τις υποταγμένες τάξεις, τοποθετείται ξεκάθαρα σε ένα πλαίσιο ενεργής δράσης που είναι κάθε άλλο παρά πολιτικά ουδέτερη. Αυτή η θέση φυσικά καταρρίπτει το μύθο του μη-πολιτικοποιημένου διανοούμενου, κατά μια παραδοσιακή έννοια, ο οποίος αυτοπροσδιορίζεται και αυτο-διαφημίζεται ως «αυτόνομος και ανεξάρτητος από την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, δημιουργώντας μια ουτοπία αναξαρτήτων και αυτονόμων διανοούμενων, προικισμένων με ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα»¹¹. Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από την προσέγγιση του Gramsci έχει να κάνει με την ενεργή συμμετοχή του διανοούμενου στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι, καθώς και με το δημόσιο ρόλο του, που φυσικά δεν μπορεί να περιοριστεί απλά και μόνο στην επαγγελματική του ιδιότητα. Και αυτός ο ρόλος είναι παράλληλος με τον ρόλο του κριτικού παιδαγωγού, ο οποίος δρα σε πολλαπλές σφαίρες, μέσα και έξω από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όχι μόνο ως εκπαιδευτικός, αλλά και ως ενεργός συνειδητοποιημένος πολίτης.

Συνεπώς, το κριτήριο σχετικά με την ιδιοσυγκρασία του διανοούμενου πρέπει να αναζητηθεί όχι στην εγγενή φύση της πνευματικής δραστηριότητας, αλλά στο «σύνολο του συστήματος σχέσεων, μέσα στις οποίες αυτές οι δραστηριότητες (και άρα και οι ομάδες διανοουμένων που τις εκπροσωπούν) τοποθετούνται μέσα στο γενικό σύμπλεγμα των κοινωνικών σχέσεων»¹². Η ιδιοσυγκρασία του σώματος των διανοούμενων θα πρέπει να αναζητηθεί στα πεδία δράσης τους, καθώς και στους τρόπους με τους οποίους η εκάστοτε ιστορικο-κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα τους ωθεί σε θέσεις υποκειμενικής δράσης, τις οποίες επιλέγουν να καταλάβουν. Οι διανοούμενοι ανήκουν στην εποχή τους και κάνουν τις επιλογές τους με βάση τα κρίσιμα θέματα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες τους. Αυτή η θέση μας προκαλεί να ερευνήσουμε τις σφαίρες μέσα στις οποίες κινούνται. Το πεδίο δράσης που με απασχολεί εδώ είναι τα ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης.

Παρεμβατικός Χαρακτήρας του Διανοούμενου και Ερασιτεχνισμός

Ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης για οποιαδήποτε συζήτηση σε σχέση με το ρόλο των ακαδημαϊκών διανοούμενων είναι ο δημόσιος χαρακτήρας τους. Σύμφωνα με τον Edward Said, ο διανοούμενος είναι ένας άνθρωπος «προικισμένος με την ικανότητα να εκπροσωπεί, να εκφράζει και να αρθρώνει ένα μήνυμα, μια άποψη, μια διάθεση, φιλοσοφία ή μια γνώμη προς ένα κοινό και εκ μέρους αυτού του κοινού»¹³. Συνεπώς, ο ρόλος του διανοούμενου είναι αναπόφευκτα δημόσιος και είναι λάθος να τον αντιλαμβανόμαστε περιχαρακωμένο στο ερημητήριό του, αποτραβηγμένο από τα κοινά και περιορισμένο σε ένα ναρκισσιστικό, εγωκεντρικό, φιλοσοφικό τρόπο γραφής με μόνο στόχο να ικανοποιήσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες. Ο διανοούμενος είναι ένα κοσμικό ον, μια «ερασιτεχνική δύναμη που εφορμά στη δημόσια σφαίρα και προωθεί την ανθρώπινη ελευθερία και γνώση με τις ιδέες του βαθειά ριζωμένες στην πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι μπορούν και πρέπει να προσδοκούν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, εργασίας, μόρφωσης και ότι οποιαδήποτε μορφή κατάχρησης ή διαφθοράς της εξουσίας πρέπει να καταγγέλεται με θάρρος»¹⁴. Αυτό είναι απόλυτα συνδεδεμένο και με την ιδέα του Gramsci για τους «οργανικούς» διανοούμενους. Όπως προαναφέρθηκε, οι οργανικοί διανοούμενοι συμμετέχουν ενεργά στη δημόσια ζωή και έχουν συγκεκριμένο δημόσιο ρόλο στην κοινωνία. Αυτός ο ρόλος δεν θα πρέπει να θεωρηθεί «επάγγελμα» για να εξασφαλιστούν στη ζωή τους (για βιοπορισμό), κάνοντας τους εαυτούς τους «εμπορικούς και κατ' επέκτασιν ευχάριστους, μη αμφιλεγόμενους, και 'αντικειμενικούς'»¹⁵. Ο ερασιτεχνισμός, σε αυτήν την περίπτωση, συμπεριλαμβάνει και την άρνηση να υποστηρίξει κανείς τον ακαδημαϊκό «επαγγελματισμό» της κοινωνικής κριτικής, αποδεχόμενος το πάντα παρόν ρίσκο να εκθέσει τον εαυτό του και τις

απόψεις του στη δημόσια σφαίρα μέσα από ομιλίες, βιβλία, άρθρα και δημόσιες παρεμβάσεις. Άρνηση του επαγγελματισμού σημαίνει να μην ευθυγραμμίζεται κανείς με τα συμφέροντα μιας πανίσχυρης κυρίαρχης μειονότητας και να μην υποκύπτει στις πιέσεις ενός συστήματος που απαιτεί απόλυτη αφοσίωση και υποταγή, η οποία, φυσικά, επιβραβεύεται με διάφορους τρόπους. Σημαίνει, επίσης, αντίσταση στην εμπορευματοποίηση και το ξεπούλημα της πνευματικής ζωής.

Είναι σημαντικό να δούμε τη δουλειά του διανοούμενου έξω από επαγγελματισμούς και ο ίδιος ο διανοούμενος να βλέπει το ρόλο του ερασιτεχνικά, δηλαδή ως «ένα σκεπτόμενο και προβληματισμένο μέλος μιας κοινωνίας, κάποιος που έχει το δικαίωμα να θέτει ερωτήματα ηθικής φύσης, ακόμη και για τις πιο τεχνικές, εξειδικευμένες και επαγγελματικές δραστηριότητες, στο μέτρο που οι τελευταίες εμπλέκουν την πατρίδα του, την εξουσία της, τον τρόπο που αλληλεπιδρά με τους πολίτες της καθώς και με άλλες κοινωνίες»¹⁶. Η έννοια του ερασιτεχνισμού εδώ θα πρέπει να κατανοηθεί ως άρνηση να υπηρετεί κανείς τις ιδέες και την πολιτική γραμμή αυτών που τον πληρώνουν και όχι ως απόρριψη του καταμερισμού εργασίας. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ένα σχετικά αντιφατικό φαινόμενο, καθώς οι ακαδημαϊκοί διανοούμενοι είναι από τη μία πλευρά ενταγμένοι σε ένα ιδεολογικό και παραγωγικό σύστημα που εκπροσωπείται από το πανεπιστήμιο, αλλά ταυτόχρονα οφείλουν να αντιστέκονται στο ίδιο αυτό σύστημα που τους πρόσφερε τα προνόμιά τους.

Η έννοια του επαγγελματισμού που εισηγούμαι εδώ έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο βαθμό που αποκαλύπτει την κατασκευή μιας συγκεκριμένης κάστας «επαγγελματιών διανοούμενων», πολλούς από τους οποίους βλέπουμε, για παράδειγμα, να παρελαύνουν από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και να σχολιάζουν την επικαιρότητα, και άλλους να προωθούν «προοδευτικές ιδέες» και να γίνονται εν μια νυκτί «ειδικοί» σε θέματα στα οποία έχουν πλήρη άγνοια. Η «εξειδίκευσή» τους αυτή φυσικά διαρκεί όσο υπάρχουν Ευρωπαϊκά προγράμματα να τους στηρίζουν οικονομικά. Αυτό το είδος επαγγελματιών διανοούμενων έχει κατανοήσει και ο Noam Chomsky, ο οποίος τους αποκαλεί «κομισάριους», που «προσφέρουν υπηρεσία, την οποία φυσικά αναμένουν τα ιδρύματα για τα οποία δουλεύουν, και εκείνοι με τη σειρά τους, πιθανώς ασυναίσθητα, ικανοποιούν τις απαιτήσεις του συστήματος»¹⁷. Χαρακτηριστικά αναφέρω την κάστα των «προοδευτικών» Αμερικανών διανοούμενων, οι οποίοι χωρίς κανένα αίσθημα ενοχής στήριξαν εξ' αρχής την καταστροφική εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Bush στο Ιράκ, καθώς και μια σειρά πολιτικών στο εσωτερικό της Αμερικής, οι οποίες περιορίζουν σημαντικά τις πολιτικές ελευθερίες, ενδυναμώνουν το αστυνομικό κράτος τρόμου, ενώ ταυτόχρονα αποδυναμώνουν το κράτος πρόνοιας και συρρικνώνουν τα δημόσια αγαθά. Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Tony Judt¹⁸, οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι στην Αμερική έχουν μετατραπεί σε υπηρετικό προσωπικό και με προθυμία αυτολογοκρίνονται για χάρη του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία. Αυτοί οι αυτο-αποκαλούμε-

νοι «προοδευτικοί» διανοούμενοι όχι απλά δεν αμφισβητούν καμία από τις πολιτικές Bush που ήρθαν ως απάντηση στα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, αλλά επιπλέον, παρέχουν ιδεολογικό και ηθικό προκάλυμμα για τα εγκλήματα πολέμου που συντελούνται σε παγκόσμια κλίμακα. Στην σημερινή Αμερική, συμπληρώνει ο Judt, «οι νεοσυντηρητικοί δημιουργούν βίαιες πολιτικές, στις οποίες οι φιλελεύθεροι παρέχουν το φύλο συκής»¹⁹. Σε αντίθεση με αυτό το μοντέλο των επαγγελματιών διανοούμενων που χρησιμοποιούν την περίοπτη θέση τους και πολύ συχνά θυσιάζουν τις αξίες τους για να προσφέρουν ιδεολογική προκάλυψη, (πάντα με την επίφαση του πατριωτικού προοδευτισμού), και για να υπηρετήσουν και να αναπαράγουν την κυρίαρχη δομή εξουσίας, αντιπροτείνω μια μορφή πνευματικής εργασίας που εγγυάται όχι μόνο κριτικό πνεύμα, αλλά και την αναγκαία ανεξαρτησία σκέψης. Με άλλα λόγια, θεωρώ ότι ο διανοούμενος πρέπει να έχει πάντα το θάρρος, το ηθικό ανάστημα να καταγγείλει, ώστε να μπορεί να αντι-προτείνει έναν κόσμο ελπίδας, δυνατότητας και προοπτικής. Η ανεξαρτησία σκέψης μπορεί να λειτουργήσει ως σταθμιστικός παράγοντας ανάμεσα στο αναγκαίο πνεύμα αντίστασης και τις τάσεις ένταξης σε ένα σύστημα προνομίων και επιβράβευσης. Παρόλο που τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης δημιουργούν σχέσεις εξάρτησης, καθώς πληρώνουν τους μισθούς για την παραγωγή του πνευματικού προϊόντος των ακαδημαϊκών, ο μισθός και η θεσμική τους θέση δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι εξαγοράζουν τις συνειδήσεις και τις αξίες τους.

Όπως προανέφερα, στο πλαίσιο μιας τέτοιας ανάλυσης, θα πρέπει κανείς να προσεγγίσει το «πεδίο» δράσης των διανοούμενων. Εφόσον αποδεχτούμε ότι ο ρόλος του διανοούμενου είναι δημόσιος, σε ποιο ακριβώς πεδίο κινείται και πώς προσδιορίζεται αυτό το πεδίο; Πώς μπορεί κανείς να δρα μέσα σε έναν δημόσιο χώρο σε ιδιωτικοποιημένες και εμπορευματοποιημένες κοινωνίες; Πώς μπορούν οι ακαδημαϊκοί, στο πλαίσιο των πανεπιστημίων στα οποία δουλεύουν, να αντισταθούν στον εφησυχασμό, παρόλο που οι μισθοί τους εξαρτώνται από την εργασία τους στα συγκεκριμένα ιδρύματα; Πόσο σημαντική είναι η ύπαρξη μιας δημόσιας σφαίρας δράσης για τον διανοούμενο (το πανεπιστήμιο, εν προκειμένω); Για παράδειγμα, οι πρόσφατες κινητοποιήσεις στο χώρο της παιδείας στην Ελλάδα έδειξαν καθαρά τι μπορεί να συμβεί, όταν απειληθεί ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας και, κατά προέκταση, η δημόσια σφαίρα. Η δημόσια σφαίρα σε αυτό το σημείο πρέπει να κατανοηθεί ως ένας ανοιχτός χώρος πολιτικής δράσης, ιδεολογικός και υλικός, όπου υπάρχει ελεύθερη διακίνηση ιδεών, γνώσης και πρακτικών, ένας μη εμπορευματοποιημένος χώρος, όπου οι πολίτες μπορούν να ασκούν δημοκρατικές πρακτικές. Οι δημόσιες σφαίρες είναι πολιτικές, και στόχος τους πρέπει να είναι η αυτοδιάθεση και η απελευθέρωση των πολιτών από τη λογική της αγοράς. Η σπουδαιότητα της ανεξάρτητης δημόσιας σφαίρας γίνεται κατανοητή κυρίως σε κοινωνίες που σταδιακά χάνουν τα δημόσια αγαθά τους, συμπεριλαμβανομένης της

παιδείας, του συστήματος υγείας και του κράτους πρόνοιας. Για παράδειγμα, στις Ηνωμένες Πολιτείες η δημόσια εκπαίδευση δέχεται συνεχείς επιθέσεις από νεοφιλελεύθερους, νεοσυντηρητικούς, ακόμη και από την εκκλησία και συνεπώς η περιφρούρηση του δημόσιου χαρακτήρα της και η ανάγκη να περιχαρακωθεί ως δημόσια σφαίρα, ως ένας χώρος αναγκαίος για δημόσιο διάλογο, αποτελεί ζωτικό ζήτημα. Στην περίπτωση αυτή, αποτελεί ευθύνη του ακαδημαϊκού διανοούμενου να επαναδιεκδικήσει το πανεπιστήμιο ως ένα χώρο άσκησης δημοκρατικών πρακτικών και δημοσίου διαλόγου.

Στην ίδια γραμμή σκέψης, ο Pierre Bourdieu αναρωτιέται: Μπορούν οι διανοούμενοι, και κυρίως οι ακαδημαϊκοί, να παρέμβουν στην πολιτική σφαίρα; Πρέπει οι διανοούμενοι να συμμετέχουν σε πολιτικές συζητήσεις/debates, και αν ναι, κάτω από ποιες συνθήκες θα πρέπει να προβάλλουν και να προωθούν τις απόψεις τους αποτελεσματικά; Ποιος είναι ο ρόλος που μπορούν να επιτελέσουν οι ερευνητές στο πλαίσιο των διαφόρων κοινωνικών κινημάτων, σε εθνικό και κυρίως σε διεθνές επίπεδο, δηλαδή εκεί όπου λαμβάνονται αποφάσεις για την τύχη των ατόμων και των κοινωνιών; Κατά πόσο μπορούν οι διανοούμενοι να συνεισφέρουν στην εφεύρεση ενός νέου τρόπου άσκησης της πολιτικής που να αρμόζει στα νέα διλήμματα και τις απειλές του καιρού μας;²⁰

Η παρέμβαση του διανοούμενου στη δημόσια αρένα είναι αναγκαία, εφόσον επιδιώκει να αναζωογονήσει την πολιτική κουλτούρα της κοινωνίας στην οποία ζει και δρα. Και η παρέμβαση αυτή είναι πολιτική και συνάμα παιδαγωγική, εφόσον «η πολιτική βρίσκεται παντού. Κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει στους χώρους της καθαρής τέχνης και σκέψης ή στο χώρο της αδιάφορης αντικειμενικότητας ή της υπερβατικής θεωρίας»²¹. Κατά συνέπεια, οι ακαδημαϊκοί/διανοούμενοι δεν μπορούν να αποφύγουν την πολιτική και να καταφύγουν στη σφαίρα της ουδέτερης αντικειμενικότητας. Μάλιστα, κάποιοι που δρουν και εκφράζονται σε μια αυτοαποκαλούμενη βάση «ουδετερότητας», αντικειμενικότητας και «πολιτικής ορθότητας» υιοθετούν ξεκάθαρα μια πολιτική στάση, την οποία αποφεύγουν να εκφράσουν:

Αν η πολιτική είναι κατά κάποιο τρόπο η διαρκής κριτική της πραγματικότητας²², η αμφισβήτηση αυτής της πραγματικότητας και των πρακτικών λόγου της θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προς την επαναπολιτικοποίηση της πολιτικής ως ανοιχτής διαδικασίας και όχι ως τεχνοκρατικής εφαρμογής πολιτικών προγραμμάτων. Στο σημείο αυτό, η πολιτική θα πρέπει να κατανοηθεί ως ένα project σε εξέλιξη, με ανοιχτό τέλος με μη προκαθορισμένη έκβαση, «έναν μηχανισμό αλλαγής, όχι διατήρησης ή συντήρησης»²³. Εφόσον η πολιτική επιτελεί το έργο της σε συγκεκριμένες ιστορικο-κοινωνικές συγκυρίες, είναι ηθική επιταγή για τον διανοούμενο να συνδέσει τις έννοιες της δικαιοσύνης και του δικαίου με συγκεκριμένες επίκαιρες καταστάσεις. Κατ' επέκταση, το έργο του βασίζεται πάντα σε ένα πνεύμα αντίδρασης και όχι εφησυχασμού. Οι διανοούμενοι έχουν ειδική

αποστολή να «εξετάζουν τη θεσμοθετημένη εξουσία των κοινωνιών τους [...], κυρίως όταν αυτή η εξουσία ασκείται με έναν φανερά δυσανάλογο και ανήθικο τρόπο, σε ένα σκόπιμο πρόγραμμα διακρίσεων, καταπίεσης ή συλλογικής βίας»²⁴.

Οι διανοούμενοι που υπηρετούν την ανώτατη εκπαίδευση, ως ενεργοί κοινωνικοί φορείς έχουν μια «τρομακτική μορφή κοινωνικής ευθύνης» – ευθύνης που αναπόφευκτα συνίσταται στη συνεχή άσκηση κριτικής κατά των καταχρήσεων εξουσίας στην διακυβέρνηση, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στις κοινωνικές δομές, στην κατασκευή ιεραρχιών γνώσης, στις πρακτικές λόγου και στην αναπαραγωγή των κοινωνικών αποκλεισμών. Επίσης, οφείλουν να συνδέουν τη δουλειά που κάνουν στον τομέα της παιδείας με τις ευρύτερες ανάγκες της κοινωνίας στην οποία ζουν και να κάνουν αυτές τις συνδέσεις ορατές στους φοιτητές τους. Με λίγα λόγια, έχουν ευθύνη να «μεταφράζουν» τα προσωπικά τους προβλήματα (Troubles) σε κοινωνικά ζητήματα (Issues) και να δημιουργούν πεδία, στα οποία οι φοιτητές τους να μπορούν να κάνουν το ίδιο²⁵.

Στο θέμα της «μετάφρασης» μπορούμε να εντάξουμε και το ρόλο των διανοούμενων σε σχέση με τα διάφορα κοινωνικά κινήματα. Ο αγώνας ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και το νεο-φιλελευθερισμό χρειάζεται μια γλώσσα κριτικής και πιθανότητας. Η ανάπτυξη ιδεών που προωθούν δράσεις και παρεμβάσεις είναι πολύ σημαντική, εφόσον όχι μόνο συνεισφέρει στη στρατολόγηση συμμάχων και υποστηρικτών, αλλά και νομιμοποιεί τις διεκδικήσεις των διαφόρων κοινωνικών κινήματων απέναντι στο επίσημο κράτος αλλά και σε άλλες πηγές εξουσίας. Οι διανοούμενοι που προσφέρουν ιδέες και πλαίσια σκέψης και δράσης προωθούν τη συλλογική δράση, η οποία με τη σειρά της ορίζει τα συλλογικά συμφέροντα, τις ταυτότητες, τα δικαιώματα και τις διεκδικήσεις. Αν λάβουμε υπ' όψιν μας τα δίκτυα πληροφόρησης, όπως διαμορφώνονται σήμερα μέσα από το διαδίκτυο στην κοινωνία της πληροφορίας, μπορούμε να θεωρήσουμε τον ακαδημαϊκό/διανοούμενο ως κομβική φιγούρα, ο οποίος αναπτύσσει ιδέες, «μεταφράζει» θεωρίες και συνδέει διαφορετικές ομάδες σε ένα σημασιολογικό/εννοιολογικό επίπεδο.

Ο Διανοούμενος ως Κριτικός Παιδαγωγός

Στην παρούσα εργασία πρόθεση μου είναι να υπογραμμίσω την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό του ρόλου του διανοούμενου στο πλαίσιο των ιδρυμάτων ανωτάτης εκπαίδευσης, ειδικά σε μια ιστορική συγκυρία, κατά την οποία ο πανταχού παρών μύθος των ελεύθερων αγορών παρουσιάζεται ως η μοναδική εναλλακτική διέξοδος στα πολλαπλά αδιέξοδα των σημερινών κοινωνιών και είναι ικανός να εξαγοράσει συνειδήσεις, γνώσεις και έρευνα. Όπως ανέφερα πρωτύτερα, το έργο του ακαδημαϊκού/διανοούμενου είναι κατά βάση παιδαγωγικό, στο βαθμό που η παιδαγωγι-

κή γίνεται ένα σημείο αναφοράς για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι γνώσεις, οι αξίες, οι επιθυμίες και οι κοινωνικές σχέσεις κατασκευάζονται, εξηγούνται και εμπλέκονται σε σχέσεις εξουσίας, στην αλληλεπίδραση ανάμεσα σε πολιτισμικά κείμενα, θεσμικές μορφές και πρακτικές λόγου. Ο χαρακτήρας του δημόσιου διανοούμενου ως κριτικού παιδαγωγού διαμορφώνεται κυρίως μέσα από ένα αίσθημα ευθύνης σχετικά με το ρόλο του μέσα στο πανεπιστήμιο και την κοινωνία. Ο ακαδημαϊκός διανοούμενος οφείλει να είναι κριτικός παιδαγωγός, ανεξάρτητα από το αντικείμενό του και το πεδίο της έρευνας του. Ταυτόχρονα, είναι πάνω απ' όλα ιστορικό και κατά συνέπεια άρρηκτα συνδεδεμένος με τις κοινωνικές, ιστορικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες του καιρού του.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναγνωριστεί ο παραγωγικός, πολιτικός και ηθικός χαρακτήρας της παιδαγωγικής, ως μιας «συνειδητής προσπάθειας να επηρεάσει τον τρόπο και τα είδη γνώσης, εμπειρίας και ταυτότητας που παράγονται μέσα σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς και σχέσεις»²⁶. Με βάση αυτό το σκεπτικό, το σχολείο ή το πανεπιστήμιο είναι μονάχα ένα πεδίο δράσης της παιδαγωγικής. Πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν τα διαφορετικά πεδία μέσα στα οποία διαμορφώνονται, επηρεάζονται, παράγονται και αναπαράγονται, αλλάζουν και οριοθετούνται ταυτότητες, αναπαραστάσεις και πρακτικές λόγου. Η παιδαγωγική, με την ευρύτερη έννοια, βρίσκεται παντού και δρα σε πολλαπλές σφαίρες ανθρώπινης ζωής και δράσης. Συμπεριλαμβάνει τις ταυτότητες, πρακτικές λόγου, γνώσεις και κουλτούρες που παράγονται και αναπαράγονται μέσα κι έξω από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ένας από τους βασικούς στόχους της κριτικής παιδαγωγικής είναι να δημιουργήσει τις συνθήκες, μέσα στις οποίες οι μαθητές/φοιτητές, στις επαφές μεταξύ τους, με τους δασκάλους και με ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο έχουν τη δυνατότητα να βιώνουν τους εαυτούς τους ως κοινωνικά, ιστορικά, σκεπτόμενα, επικοινωνιακά, μετασχηματιστικά, δημιουργικά άτομα.

Το πανεπιστήμιο μπορεί να θεωρηθεί ως ένας χώρος για συζητήσεις/debates, δημοκρατικές πρακτικές, κριτική σκέψη, συλλογική δουλειά, και κοινωνικούς αγώνες. Μέσα σε αυτόν τον χώρο οι ακαδημαϊκοί/δημόσιοι διανοούμενοι μπορούν να δημιουργήσουν παιδαγωγικές σφαίρες που να υπερβαίνουν μεθοδολογίες και πρακτικές. Σφαίρες όπου οι φοιτητές μπορούν να παίρνουν ρίσκα, να θέτουν επικίνδυνα ερωτήματα και να προχωρούν πέρα από τις ζώνες ασφαλείας για να ανακαλύψουν την εξελισσόμενη αυτενέργειά (ατομική δράση) τους ως τη διαμεσολάβηση ανάμεσα σε περιορισμούς και δυνατότητες. Σφαίρες που προωθούν την αμφισβήτηση του κατεστημένου και του επιβεβλημένου πολιτισμικού κανόνα. Σφαίρες μέσα στις οποίες μπορούμε να αντισταθούμε στην επιβολή του θετικισμού, του λειτουργισμού και στη λογική της αγοράς. Σε αυτούς τους «ακατάστατους» και απρόβλεπτους παιδαγωγικούς χώρους, οι φοιτητές θα καταφέρουν να κατανοήσουν πώς λειτουργεί η εξουσία/κατεστημένο μέσα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα για να νομι-

μοποιήσει κάποιες μορφές γνώσης (δυτικού τύπου πάντα), περιθωριοποιώντας άλλες υποταγμένες (subjugated) γνώσεις, ιστορίες, ταυτότητες και πρακτικές λόγου (discourses). Θα μπορέσουν να δουν τη γνώση ως μια αμφισβητούμενη σφαίρα και μέρος ενός πολιτικού έργου απελευθέρωσης και χειραφέτησης.

Από την πλευρά τους οι διανοούμενοι που εργάζονται στα ιδρύματα ανωτάτης εκπαίδευσης μπορούν να συνενώσουν τους διαλεκτικά συνδεδεμένους ρόλους του κριτικού ακαδημαϊκού και του ενεργού πολίτη, καθώς αυτοί διαμορφώνουν τη θέση και το ρόλο τους μέσα στα πανεπιστήμια. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να συνεισφέρουν θεμελιακά στην εφεύρεση εναλλακτικών πρακτικών και Λόγου απέναντι στην φαινομενικά πανίσχυρη ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού και να μην υποκύψουν στις επιταγές της ελεύθερης αγοράς που θέλει το πανεπιστήμιο (και την παιδεία γενικότερα) ως άλλον ένα εμπορευματοποιημένο, ιδιωτικοποιημένο, α-πολιτικό χώρο, όπου θα κυριαρχεί η αναπαραγωγή ικανοτήτων και δεξιοτήτων για όσους φυσικά έχουν πρόσβαση. Τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης αποτελούν «σφαίρες ηθικές και πολιτικές, μέσα στις οποίες οι διανοούμενοι αυτοεπιβεβαιώνονται όχι μόνο ως επαγγελματίες ακαδημαϊκοί, αλλά ως πολίτες, των οποίων οι γνώσεις και οι πράξεις προϋποθέτουν ένα συγκεκριμένο όραμα για την δημόσια ζωή, τη συλλογικότητα και την ηθική απόδοση λόγου»²⁷. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η γνώση δεν αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα και η μάθηση σαν ένα τεχνικό θέμα, αλλά «διδάσκει τους μαθητές τη γλώσσα της κοινωνικής κριτικής και της ευθύνης»²⁸, με στόχο τον εκδημοκρατισμό της παιδείας, της κοινωνίας και του κόσμου. Θα πρέπει να πειραματιστούν με νέους τρόπους για να συδέσουν τις διδακτικές τους πρακτικές με τον τρόπο που λειτουργεί η εξουσία στην ευρύτερη κοινωνία, ασπάζόμενοι μια μορφή εκπαιδευτικής praxis. Αποτελεί ευθύνη των ακαδημαϊκών να συνδέσουν διαφορετικές εμπειρίες που παράγουν γνώσεις, ταυτότητες και κοινωνικές αξίες στο πανεπιστήμιο με την ποιότητα της ηθικής και πολιτικής ζωής στην ευρύτερη κοινωνία²⁹.

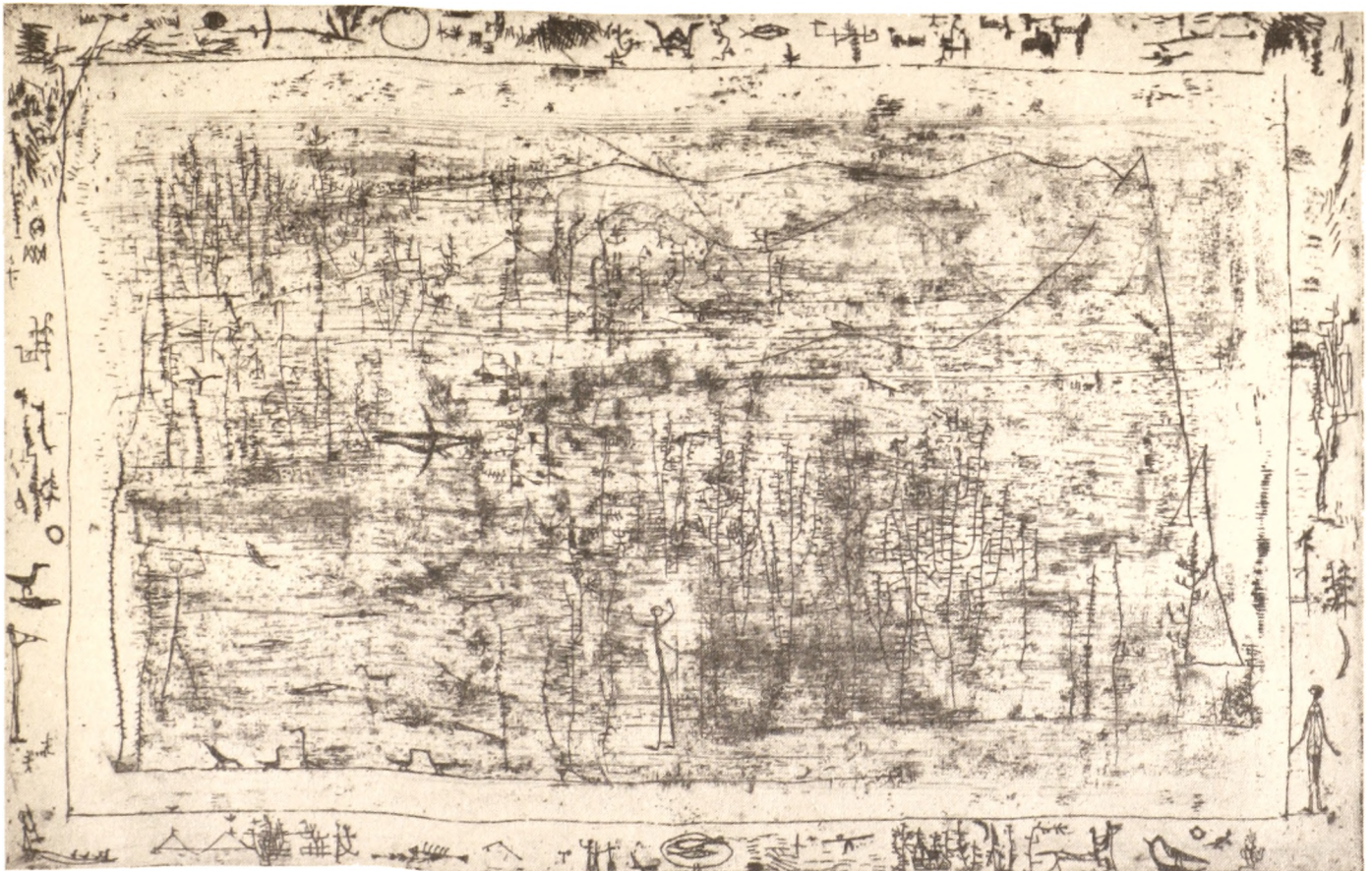
Επίσης, οι ακαδημαϊκοί-καθηγητές πανεπιστημίων, ως δημόσιοι διανοούμενοι, μπορούν να κάνουν την πολιτισμική διαφορετικότητα καθοριστική αρχή της παραγωγής γνώσης, ανάπτυξης και έρευνας. Σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης, ρευστών συνόρων και ταυτοτήτων, οι ακαδημαϊκοί στα πανεπιστήμια θα πρέπει να δεσμευθούν σε σχέση με την πολιτισμική διαφορετικότητα και να τη θέσουν στο κέντρο της σχέσης ανάμεσα στην παιδεία και την πολιτεϊότητα. Ο νεοφιλελευθερισμός, η αργή αλλά σταθερή κατασκευή μιας κοινωνίας της αγοράς, η αυξανόμενη εμπορευματοποίηση και παγκοσμιοποίηση έχουν δημιουργήσει αυτό που ο Zygmunt Bauman αποκαλεί «ανθρώπινα απόβλητα»³⁰: πρόσφυγες, μετανάστες, ανθρώπους που αναζητούν άσυλο και οικονομικούς μετανάστες, οι οποίοι διαμορφώνουν το νέο μωσαϊκό ανθρωπίνων κοινωνιών και με την παρουσία τους οξύνουν τη διχοτόμηση ανάμεσα σε «εμάς» και «εκείνους». Το προβαλλόμενο χάσμα ανάμεσα σε «εμάς» και «εκείνους» φέρνει στο προσκήνιο τον πόλεμο ενάντια στη διαφορετικό-

τητα. Σε αυτό το πλαίσιο, η διαφορετικότητα παίρνει πάντα αρνητική χροιά και είναι ευθύνη του διανοούμενου να κάνει τον πόλεμο ενάντια στη διαφορετικότητα ορατό, καθώς και να τοποθετηθεί σε σχέση με την πολιτισμική και ιδεολογική αναπαραγωγή κοινωνικών αποκλεισμών μέσα από θεσμούς, ιδρύματα, πρακτικές Λόγου, ακαδημαϊκό έργο και εικονογραφία³¹. Στο σημείο αυτό, η πολιτισμική διαφορετικότητα θα πρέπει να κατανοηθεί ως «ένας συγκεκριμένος, κατασκευασμένος Λόγος σε μια στιγμή που κάτι αμφισβητείται σχετικά με την εξουσία»³² και όχι απλά η ιδέα της ακίνδυνης πολυπολιτισμικότητας (δηλαδή η παραδοχή ότι απλά υπάρχουν πολλές και διαφορετικές κουλτούρες). Ταυτόχρονα, επιβάλλεται να απορρίψουμε και να αποδομήσουμε την κληρονομιά της δυτικής ανωτερότητας. Αντιπροτείνω εδώ μια μορφή παιδαγωγικής «αντι-παιδείας» (contre-education), που συνδέει θεωρία και πράξη και η οποία στηρίζεται στην κατανόηση της θεωρίας ως βάσης για οποιαδήποτε επέμβαση σε πλαίσια κυριαρχίας και εξουσίας με στόχο την ενδυνάμωση των πολιτών, ώστε να επεμβαίνουν πιο αποτελεσματικά και στρατηγικά και να αυτενεργούν με σκοπό την αλλαγή της κοινωνίας τους προς το καλύτερο. Με αυτή την έννοια, η θεωρία αξιοποιείται ως ένας σημαντικός πολιτικός στόχος, στο βαθμό που, σύμφωνα με τον Horkheimer, «ποτέ δε στοχεύει απλά στην αύξηση της γνώσης ως τέτοιας. Στόχος της είναι η απελευθέρωση (χειραφέτηση) του ανθρώπου από τη δουλεία»³³. Αυτή η μορφή παιδαγωγικής προκαλεί τους διανοούμενους που εργάζονται σε ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αντισταθούν στο κατεστημένο μέσα σε ένα συχνά συντηρητικό και αντιδραστικό ακαδημαϊκό περιβάλλον, το οποίο όλο και περισσότερο ασπάζεται μια μορφή τεχνοκρατισμού και λειτουργισμού. Η παιδεία αποτελεί την κεντρική αρένα, μέσα στην οποία θα ανακαλύψουμε μία άλλη οπτική για την ανθρωπότητα στην αναζήτηση μιας απο-εμπορευματοποιημένης (de-commercialized) δημόσιας σφαίρας, όπου θα καλλιεργηθεί ένας λόγος που εγγυάται ένα πολιτικό παρεμβατικό project. Σε αυτό το σημείο, η ανάγκη για μια αντι-παιδεία αποτελεί σκοπό για τους παιδαγωγούς. Αυτός ο τύπος αντι-παιδείας μπορεί να εγγυηθεί «μια νέα φαντασιακή δημιουργία που η σημασία της δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτε ανάλογο στο παρελθόν, μια δημιουργία που θα έβαζε στο κέντρο της ζωής του ανθρώπου έννοιες διαφορετικές από την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, που θα έθετε στόχους ζωής διαφορετικούς, για τους οποίους οι άνθρωποι θα μπορούσαν να πουν πως αξίζει τον κόπο»³⁴. Μία τέτοια δημιουργία είναι πιθανή, εφόσον οι ακαδημαϊκοί αποφασίσουν να διαταράξουν την τάξη. Τη δική τους τάξη. Χρειαζόμαστε «ονειροπόλους που μπορούν να σκεφτούν και διανοητές που μπορούν να ονειρευτούν»³⁵.

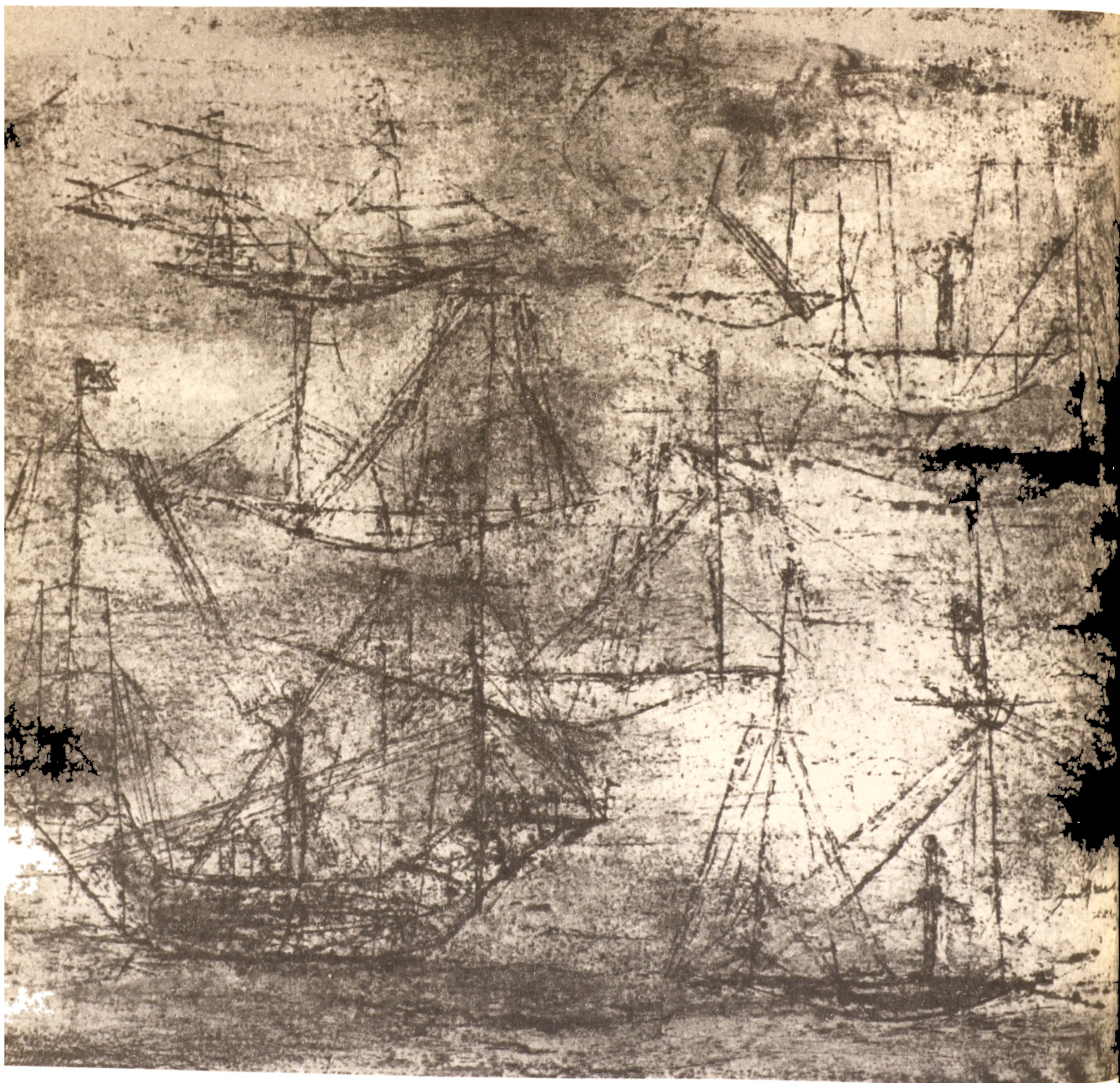
Σημειώσεις

1. Βλ. ενδεικτικά Julien Benda, *La Trahison des Clercs* (1946), Pierre Bourdieu, *On Television* (1999), Alvin Gouldner, *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class* (1979), Michel Foucault, *Power/Knowledge* (1980), Fraser & Freedman, *Audacious Democracy* (1997), Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life* (1969), Russell Jacoby, *The Last Intellectuals* (1987), Jon Michael *Anxious Intellectuals*, (2000), Edward Said, *Representations of the Intellectual*, (1996).
2. Με λαμπρή εξαίρεση το *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy for Learning* Henry Giroux (Bergin & Garvey, 1988), αλλά και Paulo Freire, *Teachers as Cultural Workers* (Boulder, CO: Westview Press, 1998).
3. Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time* (Boston: Beacon Press, 1957 [1944], σ. 73.
4. Cornelius Castoriadis, "Contre le Conformisme Generalisé: Stopper la Montée de l'Insignificance," *Le Monde Diplomatique* (August 1998), σσ. 22-23.
5. Βλέπε Ignacio Ramonet, "A Need for Utopia," *Le Monde Diplomatique*, May 1998. <http://mondediplo.com/1998/05/17ramonet>
6. Zygmunt Bauman, *In Search of Politics*, (Stanford, CA: Stanford University Press, 1999), σ. 127.
7. Antonio Gramsci, *The Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*. Forgacs, D. (Ed.). (NY: New York University Press, 2000), σ. 304.
8. Ibid, σ. 321.
9. Gramsci, *The Antonio Gramsci Reader*, σ. 301.
10. Freire *Pedagogy of Freedom*, σ. 30.
11. Ibid, σ. 303.
12. Ibid, σ. 304
13. Edward Said, *Representations of the Intellectual*, (New York: Vintage Books, 1996), σ. 11.
14. Said, *Representations of the Intellectual*, σ. 11.
15. Ibid, σ.74.
16. Ibid, σ. 83.
17. Noam Chomsky, *Chomsky on (Mis)education*. Macedo, D. (Ed.). (Boulder, Co: Rowman and Littlefield, 2003). σ.17.
18. Tony Judt "Bush's Useful Idiots" in the *London Review of Books*, Vol 28, No 18, 21 September 2006. http://lbr.co.uk/v28/n18/print/judt01_.html. Accessed on 31/10/2006.
19. Ibid.
20. Pierre Bourdieu, "For a Scholarship with Commitment," *Profession 2000*. (2000), 40.
21. Said, *Representations of the Intellectual*, σ. 21
22. Zygmunt Bauman, *Society Under Siege*, Cambridge, UK: Polity Press, 2002), σ. 56.
23. Ibid.
24. Said, *Representations of the Intellectual*, σ. 98.
25. Αμερικανός κοινωνιολόγος: στα τελευταία δύο χρόνια της ζωής του έγινε διάσημος για τη στάση του σε σχέση με τον Ψυχρό Πόλεμο και την πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών στη Λατινική Αμερική. Σύμφωνα με τον Mills (ο οποίος υπήρξε χαρακτηριστικό παράδειγμα διανοούμενου και ακτιβιστή στη δεκαετία του '60), τα «προβλήματα έχουν να κάνουν με το άτομο και με περιορισμένες σφαίρες της δημόσιας ζωής. Το «πρόβλημα» είναι ένα ατομικό θέμα. Αντίθετα, το ζήτημα είναι ένα θέμα που υπερβαίνει αυτές τις στενές τοπικές σφαίρες και έχει να κάνει με την οργάνωση πολλαπλών milieux σε θεσμούς της ιστορικής κοινωνίας. Το «ζήτημα» είναι δημόσιο θέμα. Βλ. C Wright Mills, *The Sociological Imagination*. (Oxford University Press, [1959] 2000).
26. Henry Giroux, *Public Spaces, Private Lives: Beyond the Culture of Cynicism*, (Rowman & Littlefield, Boulder, 2003), σ. 83.

27. Henry Giroux, *Pedagogy and the Politics of Hope: Theory, Culture and Schooling*. (Boulder, CO: Westview Press, 1997), σ. 263.
28. Henry Giroux, *Impure Acts: The Practical Politics of Cultural Studies*. (New York: Routledge, 2000), σ. 35.
29. Giroux *Pedagogy and the Politics of Hope*, σ. 265.
30. Zygmunt Bauman, *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts*. (Cambridge, UK: Polity, 2004).
31. Edward Said, *The Edward Said Reader*. Moustafa Bayoumi and Andrew Rubin (Eds.) (New York: Vintage Books, 2000), σ. 68.
32. Homi Bhabha, "Staging the Politics of Difference: Homi Bhabha's Critical Literacy". In Olson, G. and L. Worsham (eds.) *Race, rhetoric and the postcolonial*. (New York: State University of New York Press, 1999).
33. Max Horkheimer, *Critical Theory* (New York: The Seabury Press, 1972) σ. 245.
34. Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*. (Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον, 2000), σ. 129.
35. C. Wright Mills *The Sociological Imagination*. (Oxford University Press, [1959] 2000), σ. 215.

Zao Wou-Ki, Πανίδα και χλωρίδα Eau-forte σε χαλκό, 3 χρώματα, 1951

Zao Wou-Ki, Τα ιστιοφόρα, λιθογραφία, 4 χρώματα, 1952-53